

SKUTECZNOŚĆ PRAWA

Celem pracy jest ogólnoteoretyczne omówienie zjawiska skuteczności prawa. Artykuł zwraca uwagę na wieloaspektowość skuteczności prawa i powiązanie tego zagadnienia z polityką prawa. Problem skuteczności prawa ma wymiar teoretyczny, a zarazem praktyczny. W pracy wykorzystano przede wszystkim literaturę polską. Artykuł ma charakter sprawozdawczy i może być wykorzystany w celach porównawczych, uzupełniających w nauce ukraińskiej.

Wprowadzenie. Prawo rozumiane, jako zbiór norm prawnych, pochodzących od uznanych autorytetów tj. organów państwa, organów samorządu terytorialnego, organizacje ponadpaństwowe np. UE nie działa w próżni. Porządek prawny powstaje i wywołuje skutki w danym otoczeniu społecznym, politycznym, ekonomicznym na co nakłada się kultura prawna i polityczna. Zadaniem władzy publicznej jest tworzenie, stosowanie i egzekwowanie prawa. Skuteczność prawa i związane z tym przestrzeganie prawa jest finalnym elementem wymienionych działań. Prawodawca tworząc prawo, zakłada, że będzie ono przestrzegane, a w przypadku nieprzestrzegania stosowane i wywoła ono kreślone skutki w sferze rzeczywistości społecznej. Zagadnienie skuteczności prawa, należy do podstawowych problemów prawoznawstwa. Tradycyjne nauki prawne, nie poświęcały temu zganieniu zbyt wiele uwagi. Nauki te koncentrowały się przede wszystkim na kwestiach związanych z nieprzestrzeganiem prawa (niepozytywne działanie prawa), pomijając kwestie działań zgodnych z prawem (pozytywne działanie prawa) [1, s. 13]. Dopiero powstanie i rozwój socjologii prawa i psychologii społecznej, pozwoliło na zgłębienie problemów związanych ze skutecznością prawa w ramach szerszego zagadnienia społecznego działania prawa. Pomijając spór, czy socjologia prawa jest częścią socjologii (socjologia szczególna), czy odrębną nauką związaną z prawoznawstwem, należy stwierdzić, iż przedmiotem badań socjologii prawa jest sfera rzeczywistości społecznej odnosząca się do prawa. To przede wszystkim na gruncie tej nauki, należy rozpatrywać kwestie związane z przestrzeganiem i skutecznością prawa, wykorzystując metody charakterystyczne dla tej nauki jak obserwacja, ankiety, badania panelowe. Niemniej niniejsze rozważania mają charakter teoretyczno-prawny.

1. Pojęcie skuteczności prawa. Nie wdając się bliżej w kwestie terminologiczne związane z pojęciem skuteczności prawa, należy stwierdzić, że termin ten pozostaje w związku z takimi pojęciami jak przestrzeganie prawa, realizacja prawa, efektywność prawa. Często te terminy używane bywają zamiennie. Cechą wspólną jest to, że odnoszą się one przede wszystkim do sfery realnego działania prawa. W polskiej nauce prawa, przestrzeganie prawa, najczęściej rozumiane jest jako świadome zachowanie adresata w sposób zgodny z wzorem zawartym w normie prawnej. Natomiast realizacja prawa, rozumiana jest jako nieświadome zachowanie zgodne z normą prawną [2, s. 197]. W tym miejscu należy stwierdzić, iż realizację prawa można rozumieć jako korzystanie przez adresatów z uprawnień lub możliwości przewidzianych przez normy prawne, co daje adresatom pewne korzyści przewidziane przez prawo, tak zwane sankcje pozytywne, ewentualnie przez realizację prawa można rozumieć korzystanie przez organy państwa z przyznanych kompetencji. Jest to odrębny problem, którego nie rozstrzygam w niniejszym artykule. Pojęcie efektywności prawa wydaje się być charakterystyczne dla ekonomicznej analizy prawa, która to koncepcja skrótkowo zostanie zaprezentowana w dalszej części niniejszego artykułu. Wydaje się, iż skuteczność prawa jest pojęciem najszerszym, albowiem obejmuje swoim zakresem zarówno przestrzeganie prawa, jak i realizację pewnych założonych przez prawodawcę celów (stanów rzeczy), poprzez akty przestrzegania prawa. Jak pisze Maria Borucka – Arctowa, przez skuteczność prawa w szerszym znaczeniu rozumiemy zgodność społecznych rezultatów działania określonej normy prawnej z zamierzeniami ustawodawcy, w węższym znaczeniu zgodność postępowania adresata normy prawnej z wzorem postępowania zawartym w normie. Mogą bowiem zaistnieć sytuacje, kiedy mimo stosowania się adresatów normy do wzorów postępowania w niej zawartych normodawca nie osiągnął celów, dla których realizacji została wydana dana norma [3, s. 11].

2. Rodzaje skuteczności prawa. Zagadnienie skuteczności prawa możemy rozpatrywać w różnych aspektach i kontekstach. Na wstępie można wyróżnić skuteczność faktyczną norm prawnych oraz skuteczność prawną norm [4, s. 447]. Pierwsza z wymienionych przejawia się w sferze realnej, w postaci zachowań, zgodnych z wzorem zawartym w normie prawnej i powodującej określone skutki społeczne, w postaci pewnych stanów rzeczy. Druga z wymienionych, skuteczność prawną, polega na tym, iż określonym faktom przypisuje się normatywne następstwa (skutki prawne) np. złożenie w określonej formie oświadczenia ostatniej woli (testament), wywołuje skutek prawny w postaci dziedziczenia testamentowego. Jednak ten rodzaj skuteczności prawa nie jest przedmiotem niniejszego artykułu.

Dla potrzeb niniejszego artykułu, należałoby wyróżnić następujące rodzaje skuteczności prawa: skuteczność behawioralną, finalną i aksjologiczną [5, s. 203]. **Skuteczność behawioralna (realna)** polega na zachowaniu zgodnym z normami prawnymi. Adresat normy, w przypadku nakazu, podejmuje określone działanie, a w przypadku zakazu powstrzymuje się od określonego zachowania. W przypadku uprawnienia przyznanego przez normę, adresat korzysta z niego (czyni użytek) albo nie. Skuteczność prawa w podanym znaczeniu, ma niewątpliwie związek z przestrzeganiem prawa. W danym przypadku skuteczność prawa można stwierdzić empirycznie, poprzez obserwację określonego zachowania. W podanym znaczeniu, skuteczność prawa może odnosić się do poszczególnych jednostek grup społecznych, w tym osób pełniących określone funkcje w instytucjach czy organach władzy publicznej. **Skuteczność finalna (finistyczna)** nie jest tożsama z pojęciem przestrzegania prawa, aczkolwiek istnieje związek pomiędzy skutecznością behawioralną a skutecznością finistyczną. Związek ten polega na tym, że prawo skuteczne finistycznie nie jest możliwe bez skuteczności realnej. Skuteczność finalna polega na realizacji przez prawodawcę pewnych zamierzonych stanów rzeczy. Te stany rzeczy zwykle oceniane są przez prawodawcę jako stany pożądane. Działalność prawotwórcza winna wszak mieć charakter celowy. Nie stanowi się prawa tylko po to, aby je stanowić. Podstawą każdej regulacji prawnej winien być określony cel. Cel ten może wynikać wprost z prawa na przykład ze wstępu (preambuły), norm programowych zawartych w Konstytucji lub być sformułowany w materiałach przygotowawczych do wydania danego aktu, lub też przypisywany, przede wszystkim przez prawników – racjonalnemu prawodawcy. Skuteczność aksjologiczna będzie zapewniona poprzez zapobieganie zjawisku przerostu prawotwórstwa (inflacja prawna), jak również zapewnienie obiektywnej wykonalności dyspozycji i sankcji norm prawnych. **Skuteczność aksjologiczna** polega na tym, iż adresaci norm akceptują i przyjmują jako własne te wartości, które legły u podstaw ustanowionych przez prawodawcę norm prawnych. Istotne znaczenie w zakresie podanej skuteczności będą miały wartości moralne, religijne, jak również zgodność regulacji prawnych z potrzebami i aspiracjami społecznymi. Jednak pisząc o skuteczności aksjologicznej prawa, należy zwrócić uwagę na dorobek L. Fullera, który sformułował 8 zasad moralności prawa: istnienie abstrakcyjnych norm postępowania, udostępnianie zainteresowanym wiadomości o obowiązującym prawie, ograniczenie do minimum retroaktywności prawa, jasność sformułowań normatywnych, niesprzeczność norm prawnych, stosowanie norm możliwych do realizacji, ograniczenie do niezbędnych rozmiarów nowelizacji prawa, praworządność w stosowaniu prawa. Zdaniem autora nie może istnieć porządek prawny, który nie spełnia wymienionych cech [6, s.74]. Należy zwrócić uwagę, iż skuteczność behawioralna ma charakter pierwotny, względem skuteczności finalnej. Bez przestrzegania prawa przez adresatów, nie można zrealizować przy pomocy prawa zamierzonych celów. Dlatego należy krótko omówić czynniki na przestrzeganie prawa.

3. Czynniki wpływające na przestrzeganie prawa. Pisząc o przestrzeganiu prawa, w pierwszej kolejności, należy odpowiedzieć na pytanie dlaczego adresaci zachowują się w sposób zgodny z treścią norm prawnych. Zwykle na tak postawione pytanie udziela się prostej odpowiedzi. Adresaci zachowują się w sposób zgodny z prawem, albowiem normy zabezpieczone są przymusem państwowym i z obawy przed zastosowaniem tego przymusu, zachowanie adresatów wykazuje zgodność z prawem. W tym miejscu, należy wskazać, iż przymus państwowy to przede wszystkim przymus psychiczny, stwarzany poprzez groźbę zastosowania negatywnych konsekwencji wobec adresata (sankcje negatywne) lub obietnice nagrody (sankcje pozytywne). W większości przypadków, przymus ten okazuje się wystarczający. Dopiero gdy przymus psychiczny nie zadziała, państwo odwołuje się do przymusu fizycznego, na stosowanie, którego, z pewnymi wyjątkami, ma monopol [7, s. 101]. Niewątpliwie opisany przymus, odgrywa istotną rolę, motywującą adresatów do przestrzegania prawa i nie należy tego środka lekceważyć. Jednak nie jest to jedyny motyw zachować zgodnych z prawem. Czynniki wpływających na przestrzeganie prawa

jest znacznie więcej. Nie sposób ich wymienić, a tym bardziej opisać. Na wstępie należy stwierdzić, iż zachowanie adresatów zgodne z normą prawną, odnosi się do sfery motywacji. W polskiej nauce prawa wyróżnia się generalnie dwa rodzaje motywów postępowania. Wyróżnia się tak zwaną **motywację zasadniczą (nieinteresowną)** oraz **motywację celowościową (interesowną)** [8, s. 445]. Motywacja zasadnicza polega na skłonności do akceptowania lub odrzucania normy jako zasady postępowania wyłącznie ze względu na jej treść oraz do oceniania zachowań się zgodnych z normą jako zachowań się „samyh przez się dobrych”, a zachowań niezgodnych z normą jako zachowań się „samyh przez się złych”. Motywacja celowościowa polega na aprobacie lub dezaprobatie normy prawnej (gotowość do jej przestrzegania lub naruszenia) ze względu na przewidywane skutki zachowania się zgodnego lub niezgodnego z daną normą np. dążenie do osiągnięcia określonej gratyfikacji lub uniknięcie kary. Niezależnie od powyższego, można podzielić **czynniki wpływające** na przestrzeganie prawa na: czynniki prawne związane immanentnie z prawem, takie jak materialna treść prawa czy forma prawa, przewidziane przez prawo sankcje i gratyfikacje; **czynniki pozaprawne** takie jak rozpowszechnione i uznane w danym społeczeństwie normy moralne, religijne i zwyczajowe, które pod względem treściowym, pokrywają się z regulacjami prawnymi. Nadto można wyróżnić **czynniki wewnętrzne**, tkwiące w podmiocie, na który oddziałuje prawo np. postawę wobec prawa. Postawa legalistyczna wpływać będzie na przestrzeganie prawa, postawa oportunistyczna, warunkuje przestrzeganie prawa od ewentualnych korzyści i strat, związanych z przestrzeganiem lub nieprzestrzeganiem prawa. Postawa konformistyczna zależna będzie od zachowań innych członków społeczeństwa, a także **czynniki zewnętrzne** pochodzące od otoczenia, w którym funkcjonuje dany podmiot np. sankcje rozsiane. Biorąc pod uwagę perspektywę samego podmiotu, możliwy jest podział na **czynniki uświadomione**, wynikające ze znajomości prawa oraz **czynniki nieuświadomione** jak np. naśladownictwo czy przyzwyczajenie.

Istotnym czynnikiem wpływającym na przestrzeganie prawa, jest rozpowszechniona w danym społeczeństwie, kultura prawna, rozpowszechniona w danym społeczeństwie, obejmująca tak zwaną świadomość prawną, która składa się z trzech elementów. Znajomość prawa, postawy wobec prawa, oceny prawa i postulaty wobec prawa. Znajomość prawa jest podstawowym warunkiem świadomego przestrzegania prawa. Nie można świadomie zachowywać się w sposób zgodny z prawem, którego się nie zna. Władzy publicznej, jak również całemu społeczeństwu winno zależeć, aby znajomość prawa wśród adresatów była jak największa. Co najmniej dwa względy przemawiają za szeroką znajomością prawa w danym społeczeństwie. Po pierwsze, skoro prawo służy do realizacji pewnych pożądaných celów społecznych, to adresaci winni prawo znać aby w ten sposób, poprzez przestrzeganie prawa, te cele realizować. Po drugie, ze względu na obowiązujące zasady ignorantia iuris nocet (nieznajomość prawa szkodzi), ignorantia Iris non excusat (nieznajomość prawa nie usprawiedliwia), ignorantia iuris non exculpat (nieznajomość prawa nie uniewinnia). Publikacja prawa jest niezbędna, albowiem niemoralnym i prakseologicznie niemożliwym byłoby pociąganie adresatów do odpowiedzialności prawnej na podstawie norm, których adresaci nie znają. Trudno doszukać się tych zasad w obowiązującej regulacji prawnej. Niemniej, wynikają one z zasady domniemania znajomości prawa (skoro prawo zostało oficjalnie opublikowane, to adresaci znają jego treść). Wymienione zasady stanowią, że nikt nie może uchylić się od odpowiedzialności prawnej stwierdzając, że zachował się w sposób niezgodny z prawem, bo prawa nie znał. Z punktu widzenia znajomości prawa istotne znaczenie ma również forma prawa. Przez formę prawa należy rozumieć przyjęty sposób wysławiania, redagowania, systematyki aktów prawotwórczych. Forma prawa ma wpływ na komunikatywność tekstów prawnych, sposoby rozumienia tych tekstów, a w konsekwencji na przestrzeganie prawa. Tu pojawia się odwieczny dylemat – czy tekst prawny winien być napisany językiem powszechnie zrozumianym, z którego korzystanie nie wymaga pomocy pośredników? Czy też tekst prawny winien być pisany językiem fachowym, sformalizowanym, którego zrozumienie wymaga pomocy profesjonalnych pośredników? Ze względów społecznych należałoby uwzględnić ten pierwszy postulat. Rudolf Ihering pisał, że prawodawca w zakresie tworzenia prawa winien być filozofem, a w zakresie komunikatywności prawa chłopem [9 s. 295]. Jednak obecnie ten postulat wydaje się niemożliwy do spełnienia, albowiem prawo formułowane jest w języku prawnym, bardzo specyficznym, który winien charakteryzować się precyzją i eliminować wieloznaczności. Jest to spowodowane koniecznością stosowania prawa przez sądy i inne organy. Istotne znaczenie, z punktu widzenia znajomości prawa, ma odpowiedź na pytanie, skąd adresaci czerpią wiedzę o obowiązującym prawie. Zwykle wyróżnia się dwa kanały informacji o prawie, kanały oficjalne i kanały nieoficjalne

[10, s. 202], Pierwsze z wymienionych, to dzienniki urzędowe, w których publikuje się prawo. Obecnie ten kanał informacji, odgrywa niewielką rolę, wobec rozpowszechnienia, elektronicznych informacji o prawie, przygotowywanych przez wyspecjalizowane firmy np. w Polsce: system Legalis opracowany przez firmę Beck, LEX opracowany przez firmę Wolters Kluwer. Te systemy są cały czas aktualizowane. Nieoficjalne kanały informacji o prawie np. internet, massmedia. Należy zwrócić uwagę, że często te nośniki podają wiedzę niepełną, nierzetelną, co w konsekwencji powoduje ukształtowanie się fałszywej świadomości prawnej. [postawy wobec prawa]

Świadomość prawna obejmuje również tak zwane postawy wobec prawa. Pojęcie postawy jest podstawowym terminem z zakresu psychologii społecznej i oznacza pewną gotowość reakcji (zachowania) na określony bodziec, w naszym przypadku na normę prawa.

[legalizm formalny] Postawa legalistyczna (od *lex, leges* – prawo, ustawa) ma związek z tak zwaną motywacją zasadniczą. Generalnie charakteryzuje się ona posłuchem wobec prawa, czyli adresaci norm zachowują się w sposób zgodny z wzorem zawartym w normie prawnej. Posłuch wobec prawa może wynikać z różnych źródeł. Można tu wyróżnić tak zwany legalizm formalny, wynikający z faktu, że prawo traktowane jest jako wartość sama w sobie, wprowadzająca element porządku i stabilizacji w życie społeczne. Tym samym adresat prawa o postawie legalistycznej przestrzegać będzie prawa z tego względu, że jest to prawo.

[autorytet prawa] Bardzo dużą rolę w ukształtowaniu się i kierowaniu się tą postawą będzie odgrywał autorytet prawa. Istotą autorytetu jest to, że podmiot obdarzony autorytetem będzie wpływał na zachowania innych podmiotów, bez potrzeby korzystania ze specjalnych środków, aby skłonić osoby uznające autorytet do określonego zachowania. Autorytet może przysługiwać osobom fizycznym, ale również określonym instytucjom społecznym. W naszym przypadku prawodawcy i prawu. Autorytet prawa jest pochodną autorytetu prawodawcy, czy szerzej ośrodka władzy politycznej w danym społeczeństwie. Z kolei autorytet władzy jest pochodną legitymacji władzy, na którą ta władza się powołuje i która to legitymacja jest uznana przez społeczeństwo, czy jego znaczną część.

[legitymacja władzy] Klasyk koncepcji legitymacji władzy Max Weber wyróżnił trzy rodzaje legitymacji władzy:

1) władzę legalną, która przysługuje tym, którzy doszli do władzy zgodnie z prawem i wykonują tę władzę zgodnie z prawem;

2) legitymację tradycyjną, która odwołuje się do zwyczaju;

3) legitymację charyzmatyczną, która odwołuje się do osobistych cech i przymiotów osób sprawujących władzę.

Wydaje się, że z punktu widzenia przestrzegania prawa istotne znaczenie ma legitymacja legalna. Trudno oczekiwać od społeczeństwa przestrzegania prawa, gdy władza została zdobyta w sposób nielegalny i wykonywana jest w sposób nielegalny. Natomiast legitymacja charyzmatyczna w zakresie przestrzegania prawa często odnosi skutek krótkofalowy, albowiem charyzma wymaga ciągłego potwierdzania, co długofalowo może okazać się trudne.

[postawa legalistyczna – legalizm materialny] Obok legalizmu formalnego możemy wyróżnić tak zwany legalizm materialny, którego istota sprowadza się do posłuchu wobec prawa w przypadku, gdy normy prawne pokrywają się z innymi normami społecznymi. W każdym społeczeństwie, oprócz prawa, funkcjonują inne systemy normatywne takie jak: moralność, religia, zwyczaje, normy organizacji społecznych i inne. W przypadku, gdy normy prawne pokrywają się z innymi normami społecznymi, szczególnie z normami moralnymi i religijnymi, to prawo w zakresie przestrzegania korzysta z dodatkowego wzmocnienia. Może być też tak, że adresaci nie znają regulacji prawnej ale znają inną regulację normatywną, religijną lub moralną i to właśnie te regulacje mają wpływ na określone zachowania, a tym samym na przestrzeganie prawa. Z taką sytuacją mamy do czynienia w zakresie prawa karnego, gdzie regulacja ta pokrywa się w znacznej mierze z regulacją moralną. Wielu ludzi nie zabija i nie kradnie, nie dlatego, że boi się kary ale w grę wchodzi internalizacja norm moralnych jak również obawy przed sankcjami moralnymi.

[postawa oportunistyczna] Postawa oportunistyczna (łac. *opportunus* – wygodny, korzystny), bardzo charakterystyczna dla współczesnych społeczeństw. Postawa ta charakteryzuje się kalkulacją zysków i strat przy przestrzeganiu prawa. Jeżeli przestrzeganie prawa wiąże się z określoną korzyścią, to adresaci zachowują się w sposób zgodny z prawem. Jeżeli nieprzestrzeganie prawa powoduje dla adresata

negatywne konsekwencje, to zachowuje się on w sposób zgodny z prawem. Tak więc, istotną rolę odgrywają tu sankcje pozytywne i sankcje negatywne związane z prawem. Postawa oportunistyczna powoduje to, że rezygnujemy z własnych ocen, poglądów i stałych zasad. Tu decydują tylko względy praktyczne. Adresat zachowuje się w sposób zgodny z prawem, gdy mu się to opłaca, uzyskuje korzyści lub unika negatywnych konsekwencji. Często przy tego rodzaju postawie adresaci w sposób maksymalny korzystają z przyznanych im uprawnień, starając się przy tym unikać obowiązków prawnych. Warto zwrócić uwagę na to, że przy tego rodzaju postawie, gdy adresat nie odnosi z przestrzegania prawa korzyści, stara się prawo ominąć, a w skrajnych przypadkach nawet łamie prawo. Warto zwrócić uwagę, że ta postawa oceniana jest w sposób negatywny.

[postawa konformistyczna] Postawa konformistyczna (łac. *conformo* – upodabnianie), ta postawa również jest charakterystyczna dla współczesnych społeczeństw. Jest to postawa podporządkowania się namowom, zwyczajom, poglądom, opiniom, wzorom zachowań funkcjonujących w danym społeczeństwie. Ta postawa charakteryzuje się orientacją na innych członków społeczeństwa. Jeżeli inni członkowie społeczeństwa przestrzegają prawa, to adresat również prawa przestrzega. We współczesnej psychologii społecznej funkcjonuje pojęcie „człowiek radar”, które to pojęcie oddaje istotę postawy konformistycznej, czyli orientację na innych.

[oceny i postulaty wobec prawa] Kolejnym elementem składającym się na pojęcie świadomości prawnej są oceny i postulaty wobec prawa. Należy zauważyć, że oceny i postulaty dotyczyć mogą poszczególnych norm prawnych, czy instytucji prawnych, jak również całego systemu prawa. Prawo oceniane może być z punktu widzenia ocen moralnych, celowości, skuteczności. Oceny prawa będą pochodną wielu czynników, takich jak materialna treść prawa, forma prawa. Z przyjętych ocen wynikać będą określone postulaty dotyczące treści, formy prawa, jak również postulaty dotyczące derogacji czy zmiany określonych regulacji prawnych.

[anarchizm prawny, dewiacja prawna i anomia] Niezależnie od wymienionych postaw, w literaturze wyróżnia się pewne stałe postawy związane przede wszystkim z nieprzestrzeganiem obowiązujących norm prawnych, do których zalicza się anarchizm prawny polegający na odrzuceniu wszelkich legalnych sposobów postępowania. Dewiację prawną polegającą na naruszaniu dominujących w społeczeństwie norm i wartości, co często wiąże się z naruszeniem prawa, natomiast anomia to brak związania jakimikolwiek normami społecznymi. Istotne znaczenie w zakresie świadomości prawa, mają również oceny prawa i postulaty wobec prawa. Pozytywne oceny prawa, jak również realizacja postulatów zmian prawa oraz dotyczących nowych regulacji, z pewnością przyczyniać będą się do przestrzegania prawa.

4. Polityka prawa, a skuteczność prawa. Piszac o skuteczności, w szczególności finalnej prawa, nie można pominąć zagadnień związanych z polityką prawa. Polityka prawa może być ujmowana dwojako tj. jako nauka oraz jako praktyczna działalność. Polityka prawa jako nauka, ma odpowiadać na pytanie, jak za pomocą prawa realizować pewne założone cele społeczne i dostarczać wiedzy w podanym zakresie. Jednak na chwilę obecną, polityka prawa jest nauką bardziej postulowaną, niż rzeczywiście istniejącą. Podstawową trudnością związaną z nauką polityki prawa, jest konieczność badań interdyscyplinarnych. Sami prawnicy nie są w stanie dostarczyć wiedzy jak za pomocą prawa, realizować pewne założone cele społeczne. Potrzebna tutaj wiedza z zakresu politologii, ekonomii, socjologii, psychologii, etyki, socjotechniki.

W polskiej nauce prawa, za twórcę koncepcji polityki prawa uchodzi Leon Petrażycki, twórca tak zwanej **psychologicznej koncepcji prawa** (absolwent i wykładowca Uniwersytetu w Kijowie) [11, s. 25 - 107]. Petrażycki zdając sobie sprawę, z istnienia prawa oficjalnego (pochodzącego od państwa), ujmował prawo w sferze psychicznej. Wyróżnił on specyficzne przeżycia psychiczne, zwane przez niego emocjami, skłaniające adresatów do określonego zachowania i w tej sferze lokował prawo. Stworzona przez niego teoria, miała być podstawą nauki, zwaną polityką prawa. Petrażycki uznawał, iż polityka prawa, winna być ukoronowaniem teorii prawa i przyczyniać się winna do pozytywnych zmian w życiu społecznym. Petrażycki wyróżnił również dwie istotne funkcje prawa: funkcję motywacyjną – prawo jako bodziec do określonego zachowania oraz funkcję wychowawczą – prawo jako instrument do kształtowania określonych postaw. Piszac o polityce prawa, warto zwrócić uwagę na twórczość R. Pounda, postulującego stworzenie dyscypliny naukowej o nazwie inżynieria społeczna, której podstawowym zadaniem ma być wyszukiwanie i wskazywanie środków prawnych zapewnienia równowagi i kompromisu interesów, jako ostatecznego celu prawa. [12, s. 1 - 16] Obserwacja polskiej sceny politycznej, prowadzi do wniosku, iż

prawo jest nie tyle rezultatem kompromisu między siłami politycznymi, a rezultatem walki politycznej, gdzie zwycięża interes silniejszej strony [13, s. 58 - 65].

Pisząc o polityce prawa, warto zwrócić uwagę, na tak zwaną **ekonomiczną analizę prawa**. Koncepcja ta powstała w drugiej połowie XX w., i wywodzi się z Stanów Zjednoczonych, tak zwana Chicago-wska szkoła prawa. W Europie koncepcja ta pojawiła się w latach 80 i zyskała dużą popularność. W Polsce ukazują się publikacje z zakresu ekonomicznej analizy prawa. [14] W wielu polskich uniwersytetach, prowadzone są wykłady z ww., przedmiotu. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, uruchomiła studia magisterskie II stopnia z ekonomicznej analizy prawa. Niewątpliwie u podstaw ekonomicznej analizy prawa, leżą założenia liberalizmu i utylitaryzmu. Koncepcja ta postuluje badanie prawodawstwa, procesów stosowania prawa, egzekucji prawa w kategoriach zysków i strat (kosztów) przy pomocy ekonomicznych metod badawczych. Ekonomiczna analiza prawa, ma wymiar teoretyczny i praktyczny. W pierwszym wymiarze formułuje twierdzenia dotyczące przewidywanych efektów regulacji prawnych i wysuwa wnioski czy przyjęte regulacje są efektywne, ze względów ekonomicznych. W drugim wymiarze, formułuje nie tylko twierdzenia, ale dostarcza zaleceń i wskazówek, w oparciu o przeprowadzone badania, przy pomocy metod ekonomicznych dla prowadzonych działań prawodawczych, proponuje się przy tym zmiany w określonym zakresie. Postuluje się przy tym badanie efektywności prawa przed wprowadzeniem regulacji prawnych oraz po wprowadzeniu tych regulacji [15, s. 56].

W dalszej kolejności, należałoby zwrócić uwagę na koncepcję traktującą **prawo jako technikę**. [16, s. 39 - 61] Koncepcja ta zwraca uwagę, iż zmiany społeczne we współczesnym świecie, prowadzą do zmian prawa. Prawodawca przy pomocy prawa, steruje społeczeństwem w kierunku realizacji pewnych stanów rzeczy. Zwraca się przy tym uwagę, że coraz częściej odchodzi się od tak zwanego sterowania twardego (nakazy, zakazy, sankcje) do sterowania miękkiego (zalecenia, uprawnienia, gratyfikacje).

Polityka prawa, jako działalność, związana jest przede wszystkim z procesem tworzenia prawa, ale również z procesami stosowania prawa i wykonywania prawa. Wobec powyższego, można wyróżnić politykę tworzenia prawa, stosowania prawa, wykonywania prawa. W nauce prawa najwięcej miejsca poświęca się zwykle polityce tworzenia prawa, opracowując tak zwane modele racjonalnego tworzenia prawa [17]. W dużym uproszczeniu, modele takie zwykle obejmują następujące elementy: 1) określenie celów, które mają być realizowane poprzez prawo. Cele regulacji prawnej mogą być bardzo różnorodne. Wyróżnić tu można: cele polityczne, społeczne, gospodarcze, socjalne. Zwykle cele regulacji prawnej określają politycy. Jednak w procesie prawodawczym ważne są konsultacje społeczne, opinie ekspertów celem uzyskania określonej wiedzy, a także uzyskania poparcia dla danego aktu prawotwórczego;

2) należy również dokonać wyboru środków niezbędnych do realizacji danego celu. Na tym etapie może się okazać, że środki prawne nie są właściwe do realizacji danego celu i może należy odwołać się do innych środków pozaprawnych np. ekonomicznych. Istotny jest wybór właściwych środków prawnych. Wchodzi tu w grę może regulacja karna, administracyjna, podatkowa, cywilistyczna. Prawo jest skutecznym instrumentem, przy pomocy którego kierować można zachowaniem społecznym w skali masowej. Potwierdza to np. koncepcja traktująca prawo jako technikę;

3) kolejna kwestia, to rozważenie kosztów wprowadzanych regulacji prawnych. Należy tu dokonać stosownego bilansu zysków i strat. Trzeba wziąć pod uwagę, że koszty regulacji, straty i zyski mogą mieć charakter finansowy, ale również społeczny np. wzrost poparcia lub obniżenie poparcia dla aktualnej władzy;

4) w końcu niezbędne jest przewidzenie skutków ubocznych wprowadzonej regulacji. Mogą być one przewidziane i mieć charakter pozytywny albo negatywny z punktu widzenia realizacji określonych celów, mogą mieć również charakter nieprzewidywany, o negatywnym albo pozytywnym charakterze.

Problematyka polityki tworzenia prawa jest bardzo skomplikowana. Występuje tu bardzo wiele problemów i to nie tylko związanych z prawem. Problematyka ma niewątpliwie związek z socjotechniką i warto wykorzystywać w procesie tworzenia prawa ten dział wiedzy. Nie ulega wątpliwości, że w zakresie polityki prawa nie ma prostego związku: bodziec (prawo) – określony cel społeczny.

[polityka stosowania prawa] Polityka stosowania prawa polega na wydawaniu decyzji stosowania prawa, które będą najlepszym środkiem do realizacji celów, jaki przyjmuje organ stosujący prawo. Znaczenie polityki prawa najpełniej uwydatnia się w prawie karnym, prawie karnym wykonawczym, w prawie podatkowym. Powszechnie przyjmuje się, że głównym celem kary jest prewencja ogólna, czyli funkcja odstraszaająca kary w stosunku do poszczególnych członków społeczeństwa, jak również

prewencja szczególna, czyli funkcja resocjalizacyjna, wychowawcza kary. Wymienione cele realizowane są przez sądy oraz organy i funkcjonariuszy penitencjarnych w toku stosowania prawa karnego wykonawczego. Należy zauważyć, że regulacje prawne w zakresie prawa karnego zwykle stanowią dla sądów pewien margines swobody (wymiar kary określany jest w kodeksie w sposób minimum – maksimum) w zakresie orzekania kary, czy w pewnych przypadkach fakultatywnego stosowania środków karnych (kar dodatkowych). Regulacje zawarte w kodeksie karnym wykonawczym również przewidują system kar i nagród dla osób odbywających karę. Taki sposób regulacji umożliwia sądom oraz organom i funkcjonariuszom penitencjarnym stosowanie właściwej polityki prawa. Jeżeli w danym okresie nasila się dany rodzaj przestępstw, to z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że wymiar kary stosowany przez sądy będzie wyższy. Jeżeli przestępstwa mają charakter incydentalny i stwarzają niższe zagrożenie społeczne, to prawdopodobnie wymiar kary będzie niższy.

[polityka wykonywania prawa] Polityka wykonywania prawa, jako ostatni z etapów procesu tworzenia i stosowania prawa, jest również bardzo ważna. Jest to ważny etap, wpływający na postrzeganie prawa przez społeczeństwo. Prawo pozbawione egzekucji jest prawem pozbawionym skuteczności.

5. Wnioski końcowe. Skuteczność prawa winna być rozpatrywana, przede wszystkim w płaszczyźnie psycho-socjologicznej. To właśnie te nauki predysponowane są do formułowania twierdzeń w podanym zakresie. Skuteczność prawa, posiada nierozzerwalny związek z przestrzeganiem prawa, tylko prawo przestrzegane, może być skuteczne w zakresie realizacji założonych przez prawodawcę celów. Zagadnienie skuteczności praw ma charakter wieloaspektowy, albowiem obejmuje kwestie związane z przestrzeganiem prawa oraz realizację celów założonych przez podmioty stanowiące prawo oraz element aksjologiczny. Skuteczność prawa posiada związek z polityką prawa w zakresie badań naukowych jak również praktycznych działalności związanej z przestrzeganiem prawa, tworzeniem prawa, egzekucji prawa. Tworzenie prawa winno mieć charakter celowy i racjonalny, przy wykorzystaniu wiedzy naukowej oraz praktycznej oraz przewidywać skutki.

Bibliografia

1. Borucka – Arctowa M. O społecznym działaniu prawa. PWN Warszawa 1967, s. 13
2. Wronkowska S., Ziębiński Z., Zarys teorii prawa. Poznań 2001 s. 197
3. Borucka – Arctowa M. O społecznym działaniu prawa. PWN Warszawa 1967, s. 11
4. Wróblewski J., Społeczne działanie prawa w Lang W., Wróblewski J., Zawadzki S. PWN Warszawa 1995 r, s. 447
5. Winczorek P., Społeczne działanie prawa w Kowalski J., Lamentowicz W., Winczorek P., teoria Państwa i prawa PWN Warszawa 1981, s. 203
6. L. Fuller, Moralność prawa, Warszawa 1978r., s. 74
7. Niesiołowski J., Paszkiewicz R., Zagadnienie przymusu w prawie, „Państwo i Prawo” 1989, nr 10.
8. Wróblewski J., Społeczne działanie prawa w Lang W., Wróblewski J., Zawadzki S. PWN Warszawa 1995 r, s. 445
9. Wierczyński G., Urzędowe ogłoszenie aktu normatywnego, Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 295
10. Jabłońska – Bonca J., Podstawy prawa dla ekonomistów, Lexis Nexis Warszawa 2007, s. 202
11. Petrażycki L., op. Leśniewski W., Wstęp do nauki polityki prawa, Warszawa PWN 1968, s. 25 – 107
12. Szpojankowski A., Prawo jako narzędzie inżynierii społecznej w filozofii prawa Roscoe Pounda, Archiwum filozofii prawa i filozofii społecznej, 2019/1, s. 1- 16
13. Jhiring R., Der Kampf ums Recht Poznań PWN 2010, s. 58 - 65
14. Stelmach J., Dziesięć wykładów o ekonomii prawa, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, Stelmach J., Analiza ekonomiczna w zastosowaniach prawniczych, Wolters Kluwer, Warszawa 2007
15. Stelmach J., Analiza ekonomiczna w zastosowaniach prawniczych, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 56
16. Morawski L., Główne problemy współczesnej filozofii prawa, prawo w toku przemian PWN Warszawa 1999 r., s. 39 – 61
17. S Wronkowska · 1979 — Wróblewski J., Model racjonalnego tworzenia prawa, „Państwo i Prawo” 1973, z. 11, s. 3-17. Wronkowska S., Ziębiński Z., Zarys teorii prawa, ars boni et aequi, Poznań 2001, s. 122 - 146

Niesiołowski J. Skuteczność prawa

Streszczenie: «Autor w artykule omawia podstawowe zagadnienia związane ze skutecznością prawa. Wskazuje na wieloznaczność pojęcia oraz wieloaspektowość problemu skuteczności prawa. W artykule dokonano wyróżnienia skuteczności behawioralnej związanej z przestrzeganiem prawa, skuteczności finalnej związanej z realizacją założonych celów za pośrednictwem prawa, skuteczności aksjologicznej związanej z realizacją przez prawo pewnych wartości. Nadto zagadnienie skuteczności prawa odnoszone jest do problematyki polityki prawa jako nauki i specyficznej działalności.»

Słowa kluczowe: skuteczność prawa, rodzaje skuteczności prawa, czynniki wpływające na przestrzeganie prawa, polityka prawa.

Summary: The author presents essential problems associated with the effectiveness of law. He indicates multiple meanings of the term and its numerous aspects. Various dimensions of such effectiveness have been distinguished in the article, namely behavioural effectiveness, related to observing the law, teleological effectiveness, connected with realisation of objectives to be achieved by law, axiological effectiveness, concerning certain values implemented by means of law. Furthermore, the issue of the effectiveness of law regards problems of policy of the law understood as science (area of study) and specific activity.

Key words: effectiveness of law, types of effectiveness of law, factors influencing on compliance with the law, policy of law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-24-31